

УДК 336:631.11/16:338.43:658.14/17

ЧИННИКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЇХ ВПЛИВУ

Б. Бричка

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького
79010, м. Львів, вул. Пекарська, 50
E-mail:BohdanBr@gmail.com*

У статті розглянуто найважливіші чинники, що впливають на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств. Для простоти аналізу здійснено їх поділ, відповідно до середовища їх виникнення на зовнішні та внутрішні. Розглянуто теоретичні аспекти впливу податкової системи, рівня заробітної плати працівників та інфляції на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано важливість інституційного середовища, як зовнішнього чинника фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова стійкість, сільськогосподарське підприємство, зовнішні чинники фінансової стійкості, внутрішні чинники, інституційне середовище.

В ринковій економіці становище суб'єктів господарювання є невизначеним та нестабільним. Висока конкуренція у галузі змушує кожне підприємство напружено працювати над підвищенням ефективності своєї діяльності. Конкуренція неминує знищує одні підприємства та збагачує інші. У процесі конкуренції дохід перерозподіляється на користь підприємств, у яких співвідношення «витрати-результати» оптимальне. У цій економіці фірми, яким вдається раціонально витратити ресурси, виживають і процвітають, інші – банкрутують; безперервно виникають нові фірми та зникають старі [9, с. 43]. Ці слова особливо стосуються сільського господарства, що найбільше відповідає умовам досконалої конкуренції [4, с. 191]. Відтак становище сільськогосподарських підприємств України є вкрай несприятливим, багато з них використовують застаріле обладнання, невирішене земельне питання, поширення неплатежів, вплив погодних умов невпинно змушують шукати шляхи підвищення їх фінансової стійкості. Однак підвищити фінансову стійкість вдасться лише, володіючи інформацією про чинники, що на неї впливають.

Проблеми із забезпеченням фінансової стійкості суб'єктів господарювання в умовах трансформаційних змін, справедливо підвищили увагу до неї з боку науковців. Наприклад, дослідженню різних аспектів оцінки та забезпечення фінансової стійкості підприємств, її теоретико-методологічних питань присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Е. Альтман, І.

Балабанов, І. Бланк, Є.Брігхем, Дж. Ван Хорн, А. Грач'ов, Т. Головко, І. Дем'яненко, Л. Докієнко, М. Заюкова, М. Кизим, В. Ковальов, М. Коробов, М. Крейніна, Н.Мамонтова, Л. Наумова, К. Орехова, Я. Пижинський, В. Плиса, І. Приймак, В. Савчука, Р.Сайфулін, О. Стоянова, В. Чепурко, А. Чупіс, Л. Шабліста, А. Шеремет та інші. Проблеми забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств активно досліджують вчені-аграрники В. Андрійчук, М.Дем'яненко, П. Саблук, П. Лайко, Л. Лахтіонова, Т. Осташко та інші.

Незважаючи на значну кількість якісних досліджень, недостатня увага приділяється впливу інституційного середовища та інших зовнішніх чинників на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств.

Фінансова стійкість є інтегральним показником, що формується під впливом багатьох чинників, одні з яких є зовнішніми по відношенню до підприємства, а інші - внутрішніми.

У широкому розумінні чинник (від латинського *factor* – той, що робить, виробляє) – це суттєва обставина у будь-якому явищі, процесі, вихідна складова будь-чого. Тому чинники, що впливають на стійкість фінансового середовища підприємства, можна визначити як рушійну силу, яка відображає характер та тенденцію змін фінансового стану підприємства [10, с. 16].

Чинники, що впливають на фінансову стійкість класифікують за багатьма ознаками, однак завжди виокремлюють зовнішні та внутрішні чинники. Перші виникають за межами підприємства і не залежать від його діяльності, а другі безпосередньо залежать від організації роботи на підприємстві.

Зовнішні фактори утворюють макросередовище, несприятливі збурення в якому можуть істотно знизити фінансову стійкість сільськогосподарського підприємства та навіть спричинити його банкрутство. На превеликий жаль кожного підприємства, зовнішні чинники не залежать від його діяльності, не піддаються регулюванню з боку керівництва фірми. Найбільше, що може зробити підприємство для забезпечення фінансової стійкості, це вмело пристосовуватися, протидіяти та адекватно реагувати на несприятливі коливання у зовнішньому середовищі, на основі постійного його моніторингу та прогнозування. Чинники зовнішнього середовища традиційно поділяються на чинники прямої та непрямой дії [2].

Внутрішні чинники, зазвичай, перебувають під впливом підприємства. Вони віддзеркалюють як обсяг фінансових ресурсів фірми, так і ефективність їх розміщення. Підприємство в змозі управляти цими чинниками для нівелювання впливу несприятливих коливань зовнішнього середовища. У високо розвинутих країнах лише в третині випадків банкрутств підприємств, до нього призводили зовнішні чинники, а у двох третинах випадків – внутрішні, що перебували під впливом відповідного підприємства. Окремі вітчизняні економісти не без підстав припускають наявність оберненої пропорції впливу цих чинників в економіці України [10, 5]. Інакше кажучи, зниження фінансової стійкості підприємств України у 66,7 % випадків зумовлене дією зовнішніх чинників. Відтак фірми змушені постійно вивчати та аналізувати зовнішнє середовище, на основі широкого використання достовірних та надійних інформаційних даних.

До основних внутрішніх чинників фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства слід віднести (рис. 1):

- кадровий (рівень кваліфікації персоналу, його людський капітал, рівень мотивації працівників, система підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, забезпечення соціальних працівників),

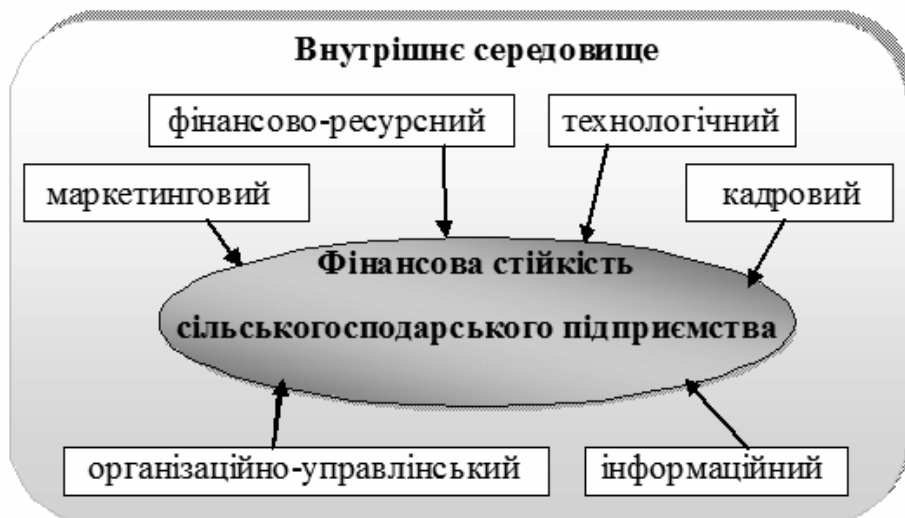

Рис. 1. Внутрішні чинники фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства

- фінансово-ресурсний (фінансові ресурси підприємства та їх склад, сировинні, технічні та виробничі ресурси, енергетичні, транспортні та екологічні ресурси сільськогосподарського підприємства, рівень фінансового планування, аналізу та контролю формування та використання усіх видів ресурсів),

- технологічний (розробка інноваційної продукції на основі ресурсозберігаючих технологій, виробництво екологічно-безпечної продукції, система організації технологічним процесом та ін.),

- маркетинговий (стратегічне управління клієнтською базою, конкурентоспроможністю продукції, здійснення продуманої цінової, збутової та комунікаційної політик),

- організаційно-управлінський (організаційна структура підприємства, її відповідність цілям та місії фірми, якість організації процесу управління ним, стратегічне планування, аналіз та контроль усіх процесів підприємства)

- інформаційний чинник (інформаційне забезпечення усіх напрямів діяльності підприємства, рівень організації його інформаційних систем, якість та достовірність вхідних та вихідних даних та ін.).

Водночас, варто звернути увагу на відсутність єдності серед науковців, щодо кількості чинників, їх класифікації та важливості впливу. Часто науковці, внаслідок своїх переконань або поставленої мети дослідження, акцентують увагу на окремих важливих чинниках, залишаючи осторонь інші.

Зовнішні чинники прямої дії, - це ті, що безпосередньо впливають на роботу підприємства. У центрі уваги знаходяться споживачі, постачальники та

конкуренти. За необхідності вивчають також організацію торгівлі, діяльність посередників, місце підприємства на ринку [10, с. 18].

Стан та перспективи розвитку галузі, до якої належить підприємство може істотно вплинути на довгострокову фінансову стійкість. Галузь, як відомо, називають сукупність підприємств і виробництв, які виготовляють однакову або подібну продукцію [9, с. 48]. Сільське господарство вже впродовж багатьох років перебуває в кризовому стані. Однак від його ефективного розвитку значною мірою залежить економічна незалежність, соціальна стабільність та продовольча безпека України [7]. З огляду на це, можна сподіватись, що у довгостроковій перспективі сільське господарство матиме стратегічне значення для економіки України, що зміцнить фінансову стійкість відповідних підприємств. Загалом, від рівня розвитку галузі, інтенсивності конкуренції, наявності стратегічного значення та державної підтримки залежить стратегія та подальший розвиток підприємств. Досліджуючи вплив цього чинника, необхідно зосередити увагу на таких технічних та економічних показниках: розмір ринку, темпи зростання ринку, сумарні виробничі потужності, рівень задоволення попиту, кількість конкурентів та їх структура, наявність вхідних бар'єрів, рівень заробітної плати, чисельність працюючих, продуктивність праці, рівень інновацій тощо [10, с. 19].

Рівень конкуренції є одним з найважливіших зовнішніх чинників, що впливають на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств. Суть конкуренції, як боротьби кожного учасника за максимальний виторг, незмінна, як незмінний і її результат – відбір найефективніших господарських одиниць [9, с. 18]. Сільське господарство є останнім оплотом досконалої конкуренції в економіці [4, с. 205], водночас вітчизняні сільськогосподарські підприємства змушені конкурувати з іноземними, що нерідко завдяки високій продуктивності праці, сучасним технологіям витісняють вітчизняних виробників з ринку. Загалом простежується тенденція: що вищий рівень конкуренції, то важче підприємству підтримати свою фінансову стійкість. Лише на основі широкого впровадження у виробництво інноваційних технологій, сільськогосподарські підприємства зможуть сподіватись на високу фінансову стійкість у довгостроковому періоді.

В умовах кризи традиційно збільшується кількість неплатежів і сільськогосподарські підприємства часто втрачають прибутки через не якісну сировину та невчасні поставки, що позначається на їх фінансовій стійкості. Підприємствам доводиться формувати значні запаси, що потребує великої кількості оборотних коштів [10, с. 19]. До того ж, на відміну від інших галузей сільськогосподарське виробництво характеризується великим періодом обігу капіталу. Це зумовлене довготривалим строком виробництва продукції, який у рослинництві та й у більшості галузей тваринництва становить більше року. Така умова вимагає ще більших вкладень у формі оборотних коштів на протязі тривалого періоду, а отримання результатів настає значно пізніше [1]. Тому питання надійності постачальників та партнерів будь-якого підприємства є вкрай важливим чинником його як короткострокової, так і довгострокової фінансової стійкості.

Сьогодні практично усі підприємства так чи інакше пов'язані з такими суб'єктами фінансової системи, як комерційні банки, фінансово-кредитні небанківські установи, страхові компанії, інвестиційні фонди, лізингові компанії. Ці відносини настільки тісні, що криза чи спад у фінансовій системі держави неодмінно впливають на стійкість фінансів підприємств. Однак підвищена ризикованість сільського господарства як об'єкта інвестування, зумовлює

небажання банків резервувати кошти для видачі сільськогосподарським товаровиробникам гарантій по кредитах на оновлення та закупівлю машин і обладнання [1].

На рівні фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств істотно позначається макросередовище, що визначає для підприємств умови функціонування. Схематично вплив зовнішніх чинників прямої та непрямой дії зображено на рисунку 2.

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ НЕПРЯМОЇ ДІЇ

Рис. 2. Зовнішні чинники прямої і непрямой дії, що впливають на фінансову стійкість сільськогосподарського підприємства

Зовнішні чинники непрямого впливу, що впливають на фінансову стійкість сільськогосподарських суб'єктів господарювання, доречно поділити на такі групи:

- соціальні: демографічна ситуація, вікова та статеву структуру населення, рівень добробуту населення, роль профспілок у відносинах роботодавців та працівників, культурний уклад суспільства, що визначають розмір, структуру потреб та платоспроможний попит на продукцію сільськогосподарських підприємств;

- економічні: економічний розвиток країни, рівень інфляції, рівень безробіття, податкова система, державний бюджет країни, процентні ставки за кредитами та депозитами, величина заробітної плати, валютний курс гривні, кон'юнктура ринку, наявність іноземних інвестицій та ін.;

- інноваційно-технологічні: досягнення науково-технічного прогресу, можливість інноваційних розробок, сучасні інформаційні системи, нові ринки збуту, сучасні методи реклами та просування товару тощо;

- інституційні: правила виконання угод, порядок вирішення комерційних суперечок, порядок процедури банкрутства, правила та традиції ведення бізнесу, усталені норми поведінки, культура підприємництва, традиційні відносини власності, антимонопольне законодавство, обмеження на окремі види діяльності, наявність «інституційних пасток», порядок реєстрації підприємства, ступінь досконалості законодавства та ін.

- природно-кліматичні: екологічна ситуація в регіоні, ступінь радіонуклідного та радіаційного забруднення земель, наявність ерозії ґрунтів, випадання кислотних дощів, глобальна зміна клімату, частота паводків та посух тощо;

- політичні: особливості політичного розвитку, лідери та партії, що визначають політику в країні, здатність чинного уряду ефективно вирішувати накопичені проблеми, рівень підтримки чинної владної верхівки, політична структура суспільства, ефективність існуючих міжнародних зв'язків, ступінь політичної поляризації та ін.

Загалом, очевидно, унаслідок величезної кількості чинників фінансової стійкості підприємств, складних та суперечливих зв'язків між ними, провести їх вичерпний перелік та досконалу класифікацію, на наш погляд, просто неможливо.

Детальніше зупинимось на окремих важливих чинниках. Більшість вітчизняних науковців окремо не виділяють інституційних чинників фінансової стійкості підприємств. На думку лауреата Нобелівської премії Джозефа Стігліца, економічні результати обумовлені не стільки економічною політикою, скільки якістю інституційної системи. Незавершеність інституційного середовища є причиною багатьох негараздів економіки України, в тому числі і в сфері забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств [11, с. 119]. Як справедливо зазначає Е.В. Орехова, новий інституційний фундамент у нашій країні ще остаточно не створено. Українська економіка не має зрозумілих та надійно захищених «правил гри», що впорядковують поведінку ринкових агентів та роблять прогнозованим інституційне середовище [8]. Рентоорієнтована поведінка, рейдерство та корупція вказують на наявність в економіці України «інституційної пастки». В своїх працях академік РАН В. Полтерович ґрунтовно дослідив механізми та ефекти, що лежать в основі інституційних пасток. Зокрема «інституційними пастками» визначаються стійкі норми або неефективні інститути, що мають інерційний характер. Прикладами останніх можуть бути бартер, неплатежі, корупція, тіньова економіка, ухиляння від сплати податків тощо [11, с. 186]. Серед причин виникнення інституційних пасток виділяють різкі зміни макросередовища, перерозподіл трансформаційної ренти на користь приватних осіб, недостатній державний контроль, а також проведення політики приборкання інфляції будь-якою ціною.

В Україні створено деструктивне інституціональне середовище, яке призвело до швидкого економічного спаду та соціальних катаклізмів. Важливим елементом є поява формальних інститутів, які закріпили соціальну нерівність. Корупція стає

елементом не лише неформальної, але й формальної інституційної системи України. Так, за даними Головного управління державної служби України, за дев'ять місяців 2008 року до адміністративної відповідальності притягнуто 3664 державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Порівнюючи з аналогічним періодом 2007 року зростання порушень держслужбовцями становило 9,8% [6]. Наслідки несприятливого інституційного середовища негативно впливають на перспективи економічного розвитку держави, а відтак і на фінансову стійкість кожного підприємства.

Розглянемо деякі економічні чинники фінансової стійкості підприємств. Очевидно, податкова система держави істотно впливає на фінансову стійкість кожного підприємства. Зниження податкових ставок, полегшення їх адміністрування та обліку, доступність податкового законодавства можуть підвищити як загальну ділову активність, так і фінансову стійкість суб'єктів господарювання. Проте, за легкістю сплати податків Україна у 2008 та 2009 роках була на 180 місці у світі. Податкова система в Україні є дуже громіздкою та запутаною. Достатньо сказати, що з усіх країн з перехідною економікою лише Україна досі не спромоглася прийняти Податковий кодекс. Загалом, в Україні налічується 99 податків та обов'язкових платежів, а загальний час, необхідний для їх сплати дорівнює 848 годин, а рівень оподаткування досягає 58,4% прибутку [11, с. 339]. Така неефективна з точки зору стимулювання підприємництва податкова система, очевидно, не сприяє підвищенню фінансової стійкості підприємств України.

Рівень заробітної плати у сільському господарстві впливає на його привабливість серед потенційних найманих працівників. Якщо цей рівень є низьким, то це стримуватиме залучення додаткових працівників у сільське господарство, що неодмінно знижуватиме фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств в довгостроковому періоді. Водночас, чимало фермерських господарств функціонують в межах домогосподарства, використовуючи сімейну працю, тому рівень заробітної плати, в деякій мірі, віддзеркалює і доходи сільськогосподарських підприємств. Серед видів економічної діяльності найвищий рівень заробітної плати у 2008 році в Україні спостерігався на підприємствах авіаційного транспорту, у фінансових установах, підприємствах паливно-енергетичного комплексу, де середня заробітна плата працівників перевищила середній показник по економіці у 1,5-2,2 рази. Водночас абсолютний розмір заробітної плати працівників рибальства та рибництва, сільського господарства та мисливства не перевищив 65% від середнього по економіці [11, с. 289]. Така низька заробітна плата працівників сільського господарства знижує зацікавленість до високопродуктивної праці та не сприяє підвищенню фінансової стійкості фермерських підприємств.

Розглянемо вплив інфляції на фінансову стійкість сільськогосподарських підприємств. Деякі дослідники вказують на наявність довгострокової фермерської проблеми, суть якої проявляється в несприятливій динаміці цін на продукцію сільського господарства та доходів від її продажу. Річ у тім, що в довгостроковому періоді темпи зростання сільськогосподарських цін є нижчими порівняно з темпами зростання цін в економіці в цілому [4, с. 201]. Як відомо, з другої половини ХХ ст. жодна країна не в змозі уникнути зростання цін, і ціни, як кажуть економісти, прямують вулицею з одностороннім рухом – тільки зростають. Сьогодні ціни на різні товари зростають неоднаковим темпом, тобто переважає

незбалансована інфляція, що спотворює відносні ціни і економічні суб'єкти втрачають орієнтири раціональної поведінки. Нижчий темп зростання цін на продукцію сільського господарства означає, що ціни на фермерську продукцію дедалі більше відстають від усіх інших цін. За такої ситуації виробництво сільськогосподарської продукції стає невігідним та збитковим, виторг підприємств сільського господарства знижується, а фінансова стійкість погіршується. Розрахунки на основі статистичних даних про індекси цін за 2000–2006 роки свідчить про їх таку динаміку [3]:

- індекс споживчих цін – 205,5%;
- індекс цін виробників промислової продукції – 186,1%;
- індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами – 201,8%;
- індекс цін інвестицій в основний капітал – 230,9%;
- індекс цін на будівельно-монтажні роботи – 280,5%.

Таким чином найменше зростання цін, у даному часовому проміжку, спостерігалось у виробників промислової та сільськогосподарської продукції, що говорить про статистичне підтвердження довгострокової фермерської проблеми в економіці України.

Отже, фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств є інтегральним показником, що піддається впливу багатьох різноманітних чинників. Одні з них виникають в середовищі самого підприємства і цілком залежать від його діяльності, натомість інші є результатом зовнішнього середовища і вплив підприємства на них є дуже обмеженим. В умовах кризи зростає несприятливий вплив зовнішніх чинників на фінансове середовище суб'єктів господарювання, що вимагає від підприємств широкої активізації внутрішніх сил для уникнення їх згубного впливу.

-
1. Гнаткович О.Д. Активізація інновацій у сільське господарство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=65>
 2. Демідова І.А. Фактори, що впливають на стійкий розвиток машинобудівного підприємства // Формування ринкової економіки: збірник наукових праць КНЕУ. – 2008. - №20. – С.243-254.
 3. Коваленко О. Інфляція в Україні: особливості та вплив на фінансову систему // Науковий збірник «Формування ринкової економіки в Україні». Випуск 19 «Фінансово-економічні проблеми розвитку економіки України». – Львів, 2009. – С. 308-315.
 4. Крупка М.І., Островерх П.І., Реверчук С.К. Основи економічної теорії. – К.: Атіка, 2001. – 344 с.
 5. Матейко С.В. Класифікація факторів впливу на фінансово-економічний стан підприємств // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2004. - №3. – С.133-137.
 6. Мошенець О.В. Інституційні пастки як умова виникнення рентоорієнтованої економічної поведінки в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=33>
 7. Наумова Л.Ю. Фінансова стійкість підприємств та її забезпечення в трансформаційній економіці України (на прикладі сільськогосподарських підприємств): Автореф. дис. ... кандидата економ. наук / Київський національний університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2008. – 17с.

8. Орехова Е.В. Институциональная природа переходных экономик //Научные труды ДонНТУ. – 2006. – Вып. 103-3. – С.9-13.
9. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва. Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. – 452 с.
10. Плиса В.Й., Приймак І.І. Стратегія забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в економіці України: Монографія. – Львів: Видавництво ННБК «АТБ», 2009. – 144 с.
11. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія / Назар Холод. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.

FACTORS OF FINANCIAL STABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND THEORETICAL ASPECTS OF THEIR IMPACT

B. Brychka

*L'viv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyj, Pekars'ka St., 50. UA – 79010 L'viv, Ukraine
E-mail:BohdanBr@gmail.com*

The article reviews the main factors that influence the financial stability of agricultural enterprises. For simplicity of analysis, the factors are differentiated to external and internal, according to the environment of their appearance. The theoretical aspects of impact of the tax system, wages of employees and inflation on the financial stability of agricultural enterprises are considered. The importance of the institutional environment as an external factor of financial stability of farming subjects is grounded.

Keywords: financial stability, agricultural enterprise, external factors of financial stability, internal factors, institutional environment.

ФАКТОРЫ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИХ ВЛИЯНИЯ

Б. Бричка

*Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С. З. Гжицкого
79010, г. Львов, ул. Пекарская, 50
E-mail:BohdanBr@gmail.com*

В статье рассмотрены важнейшие факторы, влияющие на финансовую устойчивость сельскохозяйственных предприятий. Для простоты анализа осуществлено их деление, согласно среды их возникновения на внешние и внутренние. Рассмотрены теоретические аспекты влияния налоговой системы, уровня заработной платы работников и инфляции на финансовую устойчивость сельскохозяйственных предприятий. Обоснована важность институциональной среды, как внешнего фактора финансовой устойчивости субъектов ведения хозяйства.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, сельскохозяйственное предприятие, внешние факторы финансовой устойчивости, внутренние факторы, институциональная среда.